

Prispevek bo objavljen v tedniku »Družina« konec oktobra 2014

Tone Rode
Direktor Družina d.o.o.

»Vsakemu po njegovih talentih«

O(b) dokumentu evropskih škofov Evropska skupnost solidarnosti in odgovornosti

Uvodni okvir:

Založba Družina je v sodelovanju z Združenjem krščanskih poslovnežev Slovenije nedavno izdala izjavo Komisije škofovskih konferenc Evropske skupnosti (COMECE) glede pogodbenega cilja Evropske zveze o konkurenčnem socialnem tržnem gospodarstvu. Ta dokument je bil ena osrednjih točk razprave na mednarodnem posvetu, ki so ga slovenski krščanski poslovneži v sodelovanju s sorodnimi mednarodnimi ustanovami v začetku oktobra priredili v državnem svetu. Tam ga je predstavil direktor založbe Družina Tone Rode, vsebinskemu pregledu izjave pa dodal razmislek o njeni »uporabni vrednosti« v času krize »kapitalizma rasti«.

Življenje in delo oseb se dogaja v skupnostih, družinah, mestih, državah in družbah, na trgu kot prostoru srečevanja. Ti okviri pravzaprav sploh omogočajo osebo v širšem pomenu besede, saj smo osebe le v odnosu, brez njih bi bili samo posamezniki. Na naši celini se je pred petdesetimi leti, po dveh bratomornih svetovnih vojnah, po zaslugi ustanovnih očetov, sposobnih gledanja preko lastnih in narodnih interesov, pojavila izjemna oblika naddržavnega prostovoljnega povezovanja, nagib k enotnosti v različnosti, kateri pravimo Evropska zveza.

Izjava Komisije škofovskih konferenc Evropske skupnosti (COMECE) z naslovom *Evropska skupnost solidarnosti in odgovornosti: o konkurenčnem socialnem tržnem gospodarstvu* podaja mnenje o enem izmed ključnih ciljev EU vse od sprejetja Lizbonske pogodbe. Obenem usmerja pogled na prihodnost Evropske zveze, z željo, da bi ta nemirni čas krize izkoristili za vnovični premislek o njeni vlogi ter o skupnih vrednotah, ki so naši celini omogočile mir, svobodo in blagostanje, ob tem pa tudi potrebno načelno odprtost, da je pod skupni okvir sprejela srednjeevropske in vzhodnoevropske brate, ko so se osvobodili izpod komunističnega jarma.

Negotova prihodnost Evrope

Izhodišče razmišljanja je predvsem negotova prihodnost Evrope. V zadnjem času se je iz strahu pred zunanji izzivi ali zaradi lastnih interesov oziroma zaradi nesposobnosti gledanja širše od trenutnega koristoljubja, tudi iz strahu pred fiskalno, proračunsko disciplino, pojavila težnja po vnovičnem ločevanju, oddaljevanju in podiranju tega, kar je bilo s skupnimi močmi zgrajeno v preteklih desetletjih. Škofje opozarjajo, da je v času velike finančne in bančne krize nujno odločno in skupno delovanje, da se ne bi v temeljih zamajala evropska ureditev, ki zagotavlja mirno, čeprav ne vedno lahko sožitje. Tu so zelo konkretni. Prepričani so, da bi morebitni razpad evroobmočja na dolgi rok postavil pod vprašaj pridobitve skupnega trga, ki so jedro združevanja, na koncu pa ogrozil tudi mirno sobivanje med evropskimi narodi. Zato svarijo, da od tega ne bi smeli odstopiti.

Kako doseči, da bi bilo »konkurenčno socialno tržno gospodarstvo« po eni strani uspešno tudi v tekmovanju z gospodarstvi v razvoju, po drugi pa pravično, solidarno in odgovorno do posameznika, predvsem do socialno ogroženih ljudi, ob tem pa še zgled pravične ureditve drugim delom sveta? Škofje, povezani v COMECE, želijo s to izjavo predvsem podpreti evropske države v prizadevanju, da bi skupaj premagale težave, povezane z bančno in finančno krizo ter prevelikim javnim dolgom. Spodbujajo jih, naj svobodo povežejo z zapovedjo ljubezni do bližnjega in naj še naprej pravično, solidarno in odgovorno razvijajo skupni evropski trg.

Kulturni temelji socialnega tržnega gospodarstva

Izjava škofov vsebuje pet poudarkov: 1. O kulturnih temeljih socialnega tržnega gospodarstva; 2. O pomenu neodvisnega delovanja na področju socialne oskrbe v socialnem tržnem gospodarstvu; 3. O tržnem gospodarstvu in konkurenci; 4. O socialni politiki; 5. O trajnostnem razvoju v socialnem tržnem gospodarstvu.

V prvem škofje opozarjajo, naj ne pozabimo na kulturne temelje socialnega tržnega gospodarstva ter na neločljivo povezanost evropske kulture z etiko pravičnosti in ljubezni, ki izvira iz Svetega pisma Stare in Nove zaveze, grške filozofije ter rimskega prava. Opominjajo nas, da to ni bilo naključje, temveč da so to bile vrednostne odločitve na osnovi moralnih temeljev naše kulturne in zgodovinske dediščine. Zahodnokrščanska podoba človeka je osnovana v svetopisemski pripovedi o stvarjenju, v kateri Bog ustvari človeka po svoji podobi. S tem so postavljeni temelji človekovega dostojanstva. S krščansko zapovedjo ljubezni do bližnjega pa je oblikovano tudi novo pojmovanje pravičnosti, ki ni več samo antična pravica, da vsakomur pripada tisto, kar mu priznava pravo, temveč da ima vsakdo pravico do dostojnega življenja v skupnosti. Škofje so prepričani, da brez tega temelja ne bi bilo ne tržnega gospodarstva, ne humanitarnih in karitativnih ustanov, ne socialne države.

V drugem delu škofje opozarjajo, da po eni strani trg ni sposoben na primeren način in vsem ljudem zagotoviti določenih dobrin in storitev – za to je potrebna država, katere dolžnost je tudi varovati trg pred monopolno koncentracijo kapitala in ponudb. Po drugi pa pripominjajo, da čezmerno državno skrbstvo lahko vodi v odvisnost, onemogoča prostor svobode in velikodušnega darovanja, zavira prevzemanje lastne odgovornosti, zavira dejavno ljubezen do bližnjega in solidarnost, ki se rodi v srcih samoiniciativnih državljanov ob njihovem povezovanju in pobudah.

V tretjem poudarku škofje govorijo o konkurenci. Pišejo, da mora biti pri konkurenčnem socialnem tržnem gospodarstvu poudarek na »socialnem« in ne na »konkurenčnem«, ker je konkurenca sredstvo, socialno pa cilj. Od države pričakujejo jasen in stabilen okvir, boljše zakone in natančnejša pravila. Pogoj za urejeno delovanje konkurence je stabilen monetarni, finančni in gospodarski sistem, ki mora zahtevati odgovornost in zagotavljati svobodo in socialno pravičnost. Izrecno pozivajo, da je treba znižati prevelike državne in zasebne dolgove v dobro prihodnjih rodov. Pri tem celo dopuščajo možnost za izredno obdavčitev finančnih transakcij ter ustanovitev sanacijskih skladov s finančnimi sredstvi bank, da ne bi novi morebitni finančni zlomi bremenili davkoplačevalcev v prihodnosti.

Opozarjajo pa tudi, da je za trajno premostitev socialne krize potrebna revizija na ravni vrednot in ne samo na ravni tehničnih orodij. Škofje se bojijo, da v Evropi ne bo mogoče zagotoviti trajnega miru, če se ne bo okrepila zavest solidarnosti in odgovornosti. Skupnost solidarnosti in odgovornosti pa bo morala sloneti na volji ljudi do skupnega življenja. Predstavljam si, da jih skrbi entropijski učinek poenostavljenih delitev znotraj Evrope na varčni sever in zapravljeni jug. Največja izziva evropskega združevanja sta po mnenju škofov:

ali bomo sposobni sprejemati polno odgovornost, ki izhaja iz članstva v skupnosti, ter ostali odprti za države članice, ki so še zunaj povezave.

Odločitev za odgovorno človekovo svobodo

Na osebni ravni škofje poudarjajo, da je potrebna nova, ali bolje, obnovljena – nekdam pri nas dobro poznana – kultura prostovoljnosti ter smisel za vse, kar ima vrednost, ni pa nujno ekonomsko ovrednoteno. Ljudje proizvajamo in trošimo zato, da bi živeli, ne obrnjeno. Zato je naloga oblasti, da poskrbi za čas in prostor brez trgovanja, da se bo človek lahko razvijal v polnosti in ne samo kot delavec ali kapitalist, kot proizvajalec ali potrošnik. Odločitev za socialno tržno gospodarstvo je hkrati odločitev za odgovorno človekovo svobodo. Zato morajo posamezniki prevzeti aktivno vlogo, tudi kot ozaveščeni porabniki, saj prav oni s svojimi navadami vplivajo na evropsko in svetovno gospodarstvo. Tu je potrebno odločno kulturno ter vzgojno prizadevanje za odgovorno ravnanje ljudi. Škofje spominjajo, da na tem področju že deluje tudi Cerkev in druge verske skupnosti, ki morajo ljudi vzgajati za moralno občutljivost in jih spodbujati k razvoju osebnih kreposti.

V četrtem poudarku škofje opozarjajo na načeli subsidiarnosti in solidarnosti, ki morata veljati tudi v časih ostrejšega gospodarskega tekmovanja, demografskih sprememb in globalizacije. Kolikor bolj se veča razlika med revnimi in bogatimi, toliko bolj potrebno je prostovoljno ali državno vodeno porazdeljevanje sredstev po načelu medgeneracijske solidarnosti, ki bi zblížala revne in bogate, bolne in zdrave, mlade in starejše. Namen takih posegov ne bi smel biti odprava sicer naravne razlike, temveč blažitev škodljive in krivične skrajnosti. Iskati je treba poti za odpravljanje sistemske brezposelnosti, ki lahko pomeni tudi izključitev iz družbenega življenja. Škofje se zavedajo, da bi se v mnogih evropskih državah zaposlenost lahko povečala, če bi se zmanjšali prispevki in davki, ki bremenijo delo. Zato škofje pričakujejo prostovoljne korake k poenotenju davčne in socialne politike članic Evropske zveze za doseganje večje pravičnosti. Na tej točki škofje izrecno poudarjajo, da socialna politika, ki je preveč usmerjena na instrument socialne pomoči, pogosto onemogoča uvideti dejstvo, da sta krepitev družin in investicija v vzgojo in izobraževanje najboljši sredstvi za preprečevanje revščine in socialne izključenosti. Ob koncu četrtega dela se dokument loteva vprašanja selitvenih tokov, saj bo Evropa v prihodnje še naprej odvisna od delovne sile iz drugih delov sveta. Škofje pozivajo, naj države gostiteljice spoštujejo dostojanstvo in neodtujljive temeljne pravice ljudi, ki prihajajo med nas od drugod, ter naj iščejo skupne rešitve v sodelovanju z državami, od koder migranti prihajajo.

V petem poudarku, v katerem je govor o trajnostnem razvoju, škofje govorijo kar o ekocialnem tržnem gospodarstvu. Če želi biti ekonomija zazrta v prihodnost, mora tržno moč usmerjati v inovacije, s katerimi bo povečala produktivnost virov, tako da ne bo škodovala naravi. Škofje opozarjajo, da zapravljivo ravnanje z naravnimi viri vodi do nasilnih spopadov in da za razumno koriščenje naravnih virov ne zadostujejo učinkovitejše tehnologije, temveč tudi prostovoljna zavezanost smiselnemu zmanjševanju porabe. Na tem področju priznavajo poseben prispevek civilnodružbenih pobud za počlovečenje svetovnega gospodarstva.

V sklepu škofje ugotavljajo, da se morajo načela socialnega tržnega gospodarstva resnično uveljaviti v vseh državah Evropske zveze, če hočemo obstati v svetovni konkurenci. Ob koncu pa pišejo tudi o potrebi po krovnem svetovnem političnem okviru. Svetovna finančna, gospodarska in monetarna kriza je pokazala, da bo potrebno marsikatere skupne izzive reševati na mednarodni ravni, brez prelaganja krivde in v duhu soodgovornosti za svet. Po mnenju škofov nosi prav Evropska zveza posebno moralno odgovornost za to, da bi se oblikovala, kot pravijo, »svetovna politična oblast«, z meddržavnimi strukturami in ustanovami, a ob doslednem spoštovanju subsidiarnosti. Ob tem poudarjajo, da evropsko

združevanje že od samega začetka ni zgolj gospodarski, temveč politični in moralni projekt: služil naj bi pravičnosti in miru v Evropi in svetu. Uresničevanje socialnega tržnega gospodarstva v Evropi kot skupnosti solidarnosti in odgovornosti je pomemben del tega prizadevanja.

S tem dokumentom nam škofje COMECE ponujajo smernice za čim manj travmatično uresničitev lizbonskega cilja, nekaj rešitev za bolj uspešno in pravično evropsko družbo. Predlogi izhajajo iz duha katoliškega socialnega nauka. Družbeni nauk Cerkve pa ni ekonomska teorija, saj spada v okvir moralnega nauka, ki jasno pove, da kapital ni sam sebi namen in da mora središče tržnega gospodarstva biti človek, ki se uresničuje v skupnosti. Katoliški socialni nauk daje odgovore tako na vprašanje ustvarjanja dobrin kot na vprašanje pravičnega razdeljevanja presežkov. Pri prvem sprejema pravila trga, se zavzema za svobodo in odgovornost posameznika ter za samoiniciativnost in podjetnost na etičnih krščanskih temeljih. Kar zadeva drugo, pa nikakor ne misli samo na dobrodelnost, temveč predvsem tudi na primerno razpršitev lastništva, ki s seboj prinese pravice in koristi ter širi v družbi čut odgovornosti. Temeljna načela katoliškega socialnega nauka: dostojanstvo človeka, skupno dobro, subsidiarnost in solidarnost ter skrb za revne in zapostavljene v družbi so danes še bolj kot kdaj koli pogoj za vzpostavitev visoko konkurenčnega, socialnega tržnega gospodarstva.

Le naiven izraz dobre volje?

Vse do sedaj zapisano pa lahko izzveni le kot naiven izraz dobre volje, če se ne zavedamo težavnosti sedanjih problemov in resničnih okoliščin, v katerih hočemo uveljaviti te smernice. V svetu se dogajajo tektonski premiki. Konkurenca med trgovskimi bloki je neizprosna. Na tej točki je treba razločevati med notranjo in zunanjo konkurenčnostjo. Pojem visoka konkurenčnost iz lizbonske formulacije se verjetno ne nanaša na konkurenčnost znotraj skupnega trga, katerega subjekte vežejo podobne etične in pravne zaveze, ampak namiguje predvsem na vprašanje nujno potrebne sposobnosti uspešnega konkuriranja z zunanjimi trgi, ki imajo drugačna pravila od naših in s katerimi tekmuje pod pogoji, na katere težko vplivamo, pa čeprav so lahko krivični ali nelojalni. Tu gre za preživetje. Ob spremembah v svetu, ob razvoju hitro rastočih avtoritarnih držav, ko se industrija in z njo blaginja seli v Azijo in drugam, je veliko vprašanje, kako v demokratični Evropi doseči konkurenčno in ekonomsko uspešno gospodarstvo, ki bo sposobno tekrovati z manj razvitimi tekmeci, ki osvajajo celotne gospodarske veje s cenejšo delovno silo ter z manj zahtevnimi standardi in regulacijami.

Delni odgovor je zagotovo vzgoja in izobraževanje, celostni pristop do inovativnosti, tako da bomo osvojeno naravoslovno in družboslovno znanje znali povezovati med seboj ter s kulturno dediščino, razvojem in novimi tehnologijami. V sklop makroekonomskih rešitev spada npr. tudi prilagajanje vrednosti skupne valute, spodbujanje novih naložb ter zniževanje davčnega pritiska na plače zaposlenih. Huda mednarodna konkurenca pa poleg neizprosnega tekmovanja v izobrazbi ter inovativnosti navsezadnje pomeni tudi uravnoteženje našega življenjskega standarda z deželami, s katerimi smo v tekmi. Omejenost surovin (vode, zemlje, energije) nas bo postavila pred nujno racionalnega gospodarjenja. To pa bo zahtevalo od vseh članov družbe visoko stopnjo prilagodljivosti, če bo življenjski standard zanihal navzdol. Zato bo treba posameznike vzgajati v prilagodljivosti, zmernosti, v preudarni porabi dobrin, v skromnosti, ne nazadnje pa tudi v samoiniciativnosti in podjetništvu. Tega pa ne bi smeli dojemati tragično, ampak bi v tem morali videti priložnost za vzpostavljanje novega ravnotežja ter nove kvalitete življenja.

Kriza »kapitalizma rasti«

Morda se bomo morali navaditi celo na daljša obdobja brez ali z zelo malo gospodarske rasti. Češki ekonomist Tomaš Sedlaček v svoji knjigi *Ekonomija dobrega in zla*, ki bo novembra izšla pri založbi Družina, trdi, da to, kar doživljamo v teh časih, ni toliko kriza kapitalizma ali tržnega gospodarstva, temveč kriza »kapitalizma rasti«.

To ponazori s primerom o tretjem pivu. Predstavljajte si, da za mizo sedijo trije znanci, na njej pa sta samo dva kozarca piva. Kako bi ju pravično razdelili? Kdo od teh treh naj ostane brez piva: najbogatejši, najrevnejši, morda ženska? Naj ga prvi dobi alkoholik ali pa morda tisti, ki piva še nikoli v življenju ni okusil? Naj ga dobi, kdor ga je zvaril, ali morda lastnik gostilne? Gre za kompleksna ekonomsko-filozofska vprašanja, ki presegajo redukcionistični, matematični, analitični pristop sodobne ekonomije in se dotikajo filozofije (kaj je pravica in kaj je lastnina), etike (kako pravično razdeliti dobrine, kdo je upravičen do njih, koliko in zakaj), sociologije (katere pravice so posledica družbenih okoliščin) in psihologije (ali naj in kako naj ravnam).

Sodobna družba je rešila ta zelo kompleksen problem tako, da je na mizo postavila tretji kozarec piva. Vsak dobi svoj kozarec in zadeva je rešena. V hipu magično izgine problem pravičnosti in delitve dobrin. Dati vsakemu po en kozarec piva se zdi na prvi pogled pravično, čeprav na vsa prej zastavljena globlja vprašanja dejansko nismo odgovorili, le izognili smo se jim.

Tretje pivo simbolizira gospodarsko rast. Naš sedanji problem v Evropi pa je, da se tretji kozarec piva kar noče in noče pojaviti na mizi. Gospodarstvo v Evropi ne raste tako, kot bi pričakovali (enkrat, čeprav za to na tem mestu ni prostora, bomo morali tudi resno in pošteno spregovoriti o problemu vseh problemov v Evropi, to je pomanjkanje veselja do življenja in posledično nizka nataliteta in staranje prebivalstva), čeprav se morda kažejo neki znaki okrevanja. Zato smo se sedaj primorani vrniti k filozofskim vprašanjem, ki jih je v preteklosti navidežno odpravljala gospodarska rast. In hvala Bogu, da je tako. Seveda je najbolj preprosta rešitev rast. Zato še naprej govorimo o začasni ohladitvi gospodarstva, da bo treba še malo počakati, potem bo pa vse po starem.

Kaj pa če vnovične rasti ne bo ali bo bistveno manjša? Pripraviti se bomo morali na obdobja nizke rasti ali celo nerasti, ki bodo lahko trajala desetletja, ker takoj, ko se bo naravna rast vrnila, bo potrebno čim prej zmanjšati javni dolg, še preden nas bo zadela nova kriza. Javni dolg Evrope in tudi ZDA je nenormalno visok in nujno ga bo treba zmanjšati. Pogoj za zmanjšanje dolga pa je proračunski presežek. Tako torej ne bo mogoče več ustvarjati umetne rasti s povečanjem dolga, zagotavljanje proračunskega presežka pa bo spet vodilo v ustavljanje rasti. Dejstvo je, da smo se predolgo pustili podkupovati z rastjo (s tretjim pivom) ter se nismo ukvarjali s filozofsko-ekonomskimi vprašanji gospodarskega sistema. Tudi zaradi tega je dokument škofov COMECE zelo dobrodošel prav zdaj, ko skupaj razmišljamo o prihodnosti, saj se loteva prav teh temeljnih, zapostavljenih vprašanj.

Nenadomestljiva vloga članov Cerkve

Kapitalizem in demokracija bosta tudi zaradi socialnih bremen bolj ali manj socialnih držav še dolgo vezana na nizko stopnjo gospodarske rasti. Novi časi bodo vsekakor zahtevali spremembo vseh nas kot dejavnikov v gospodarstvu, tudi kot potrošnikov. Kot pravi Sedlaček, se danes zdi, da je svetovno gospodarstvo osnovano na programu hedonistov (povečanje ponudbe izdelkov in storitev), zato ga bo potrebno uravnovežiti z vizijo stoikov (zmanjšati povpraševanje po izdelkih in storitvah). Kot potrošniki bomo morali postati bolj zahtevni, izbirčni, razumski pri izbiranju izdelkov in storitev, nujno si bomo morali nadeti tudi etično-moralne in filozofske leče pri izbiranju tega, kar proizvajamo, konzumiramo in

potrebujemo. Dober primer tega je gibanje pravične trgovine. Samoobvladovanje je odvisno od vsakega od nas. Vendar le to bo ustvarilo novo dolgotrajno ravnotežje, nov način življenja. V socialnem tržnem gospodarstvu 21. stoletja bomo bolj kot za enakost dohodkov morali skrbeti predvsem za enake možnosti kvalitetnega izobraževanja ter za enako razdelitev ekonomske svobode. Zavzeti se bomo morali za enakost možnosti za tiste, ki hočejo in so sposobni. »Vsakemu po njegovih talentih« je tudi za družbo najboljše vodilo. Enake možnosti za izobraževanje utegnejo biti v tem stoletju najpotrebnejši izraz socialnosti.

Ob tem pa tudi ne bi smeli pozabiti na načelo subsidiarnosti oziroma dopolnilnosti. Kar zmore družina, naj ne dela občina; kar zmore občina, naj ne dela država; kar zmore država, naj ne dela Evropska zveza; in le česar ne zmore ta, naj prelega na globalne ustanove. To načelo je tako socialno kot politično izjemno pomembno.

Namesto da bi posvečali pozornost in čas dirigirani redistribuciji dobrin, ga posvetimo vzgoji potrošnikov in državljanov ter ustvarjanju urejenega in pravičnega okvira, ki bo omogočil podjetništvo in bo uspešen pri spodbujanju ljudi k osebnemu napredku z izobraževanjem in razvijanjem lastnih sposobnosti.

Resnično visoko konkurenčno eko-socialno tržno gospodarstvo bo moralo opustiti nekaj »naprednih« idej in se okleniti »starih«. Upanje ostaja, da se bomo nečesa naučili tudi od te krize. Pri tem pa ima Evropa z vizijo solidarnosti in odgovornosti lahko pomenljivo vlogo v svetu. Postane lahko trg visoko ozaveščenih posameznikov, ki bodo v razpravo o prihodnosti gospodarstva zajemali tudi ključna filozofska, etična in sociološka vprašanja, ki jih danes puščamo ob strani. Prepričan sem, da imajo pri sooblikovanju take družbe in pri vzgoji svobodnega in odgovornega posameznika nenadomestljivo vlogo tudi člani Cerkve ter da ima katoliški socialni nauk prave odgovore na vprašanja sedanjega časa.

Tone Rode